

UTICAJ DRVNE INDUSTRIJE NA EKONOMSKI RAZVOJ ZEMLJE

THE IMPACT OF THE WOOD INDUSTRY ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Damir Muhić
Amir Osmančević

SAŽETAK

Namjena rada je ocijeniti uticaj drvne industrije na ekonomski razvoj BiH, s posebnim naglaskom na namještaj, kao finalni proizvod. Za tu namjenu su uporabljeni koeficijenti konkurentnosti proizišli iz matrica analize politike (skraćeno PAM). To je ekonomski model parcijalne ravnoteže, namijenjen izračunavanju tržišnih efekata različitih političkih scenarija. PAM matricu, koja se isto tako temelji na teoriji parcijalne ravnoteže i koja je najčešće namijenjena analizi efekata političkih mjera na ekonomiku proizvodnje upotrebili smo za projekciju konkurentnosti i komparativnih prednosti (DRC), a usporedno i za izračunavanje podataka zaštite (NPC i EPC). Ovaj pristup parcijalne ravnoteže je izrazito aplikativno usmjeren, u njega ugrađeni računski postupci se temelje na logičnim odnosima i pojedinim pojednostavljenjima, jer bi teoretski savršeniji pristupi zahtijevali u postojećim uvjetima nedostižnu bazu podataka.

Proučavani proizvodi - prerađevine od drveta i namještaj, pokazuju apsolutne komparativne prednosti. BiH ima veliku šansu postojeću proizvodnju drvno - prerađivačkog sektora podići na još veći nivo. To znači mogućnost obnove, odnosno sadnje novih zasada drvne mase, isključivo autohtonih preporučenih sorti koje su već duže vrijeme prisutne na EU tržištu. Zadržavanje postojećeg izvoznog trenda i eventualno njegovo povećanje je vrlo važno u budućim pregovorima oko pristupa BiH u WTO i EU.

Poticanje treba početi već sada - kasnije to zbog zajedničke politike (CAP) neće više biti

moguće), jer bi to potaknulo preusmjeravanje upotrebe proizvodnih faktora u sektore, koji su po svim ekonomskim kriterijima osuđeni na stagnaciju. Vrlo je važno za budući pristup EU imati dobro organizirane proizvođače proizvoda od drveta, koje je namijenjeno preradi u namještaj viših kvalitetnih kategorija.

Cljučne riječi: ekonomski razvoj, drvna industrija, namještaj, šume, šumsko bogatstvo, proizvodnja.

SUMMARY

The purpose of this paper is to assess the impact of the wood industry on the economic development of BiH, with special emphasis on furniture, as a final product. For this purpose, the competitiveness coefficients derived from the policy analysis matrices (abbreviated PAM) were used. It is an economic model of partial equilibrium, intended to calculate the market effects of different policy scenarios. The PAM matrix, which is also based on partial equilibrium theory and is most often intended to analyze the effects of policy measures on the economics of production, was used to project competitiveness and comparative advantage (DRC), and to calculate protection data (NPCs and EPCs).

This partial equilibrium approach is extremely application-oriented, the computational procedures built into it are based on logical relations and individual simplifications, because theoretically more perfect approaches would require an unattainable database in the existing

conditions.

The studied products - wood products and furniture, show absolute comparative advantages. BiH has a great chance to raise the existing production of the wood processing sector to an even higher level. This means the possibility of renewal, ie planting of new plantations of wood mass, exclusively autochthonous recommended varieties that have been present on the EU market for a long time. Maintaining the existing export trend and possibly increasing it is very important in future negotiations on BiH's accession to the WTO and the EU.

Incentives should start now - later this will no longer be possible due to the common policy (CAP), as this would encourage a shift in the use of factors of production to sectors that are doomed to stagnation by all economic criteria. It is very important for the future accession of the EU to have well-organized producers of wood products, which are intended for processing into furniture of higher quality categories.

Keywords: economic development, wood industry, furniture, forests, forest wealth, production.

UVOD

Rad nije klasična crno-bijela postavka teze da li nešto jeste ili nije, nego je zapravo dvojba o pitanju uticaja drvne industrije na ekonomski razvoj BiH. Za to smo po prvi put postavili matricu analize politika i istražili konkurentnost jednoga primarnog proizvoda- drvne građe i jednoga prerađenog proizvoda- namještaj. Preko opće prihvacenih podataka međunarodne konkurentnosti - trošak upotrebe domaćih resursa- Domestic Resource Costs (DRC), omjera društvenoga troška i koristi - Social Costs Benefit Ratio (SCBR) i pokazatelja privatne profitabilnosti Private Cost Ratio (PCR), istražili smo međunarodnu konkurentnost BiH proizvodnje drveta i namještaja. Također smo iz matrice analiza politika dobili koeficijente nominalne i

efektivne stope zaštite za oba proizvoda. Na kraju smo još upotrijebili indikatore trgovinske konkurentnosti i putem izračuna dohodovne elastičnosti potrošnje drvne mase u BiH dali smo projekciju kretanja u idućih nekoliko godina. Dobiveni rezultati nam ukazuju da BiH ima u međunarodnim uvjetima konkurentnu proizvodnju drvne građe ni namještaja vrhunskih kategorija za koje držimo da će u budućnosti biti predmet međunarodne trgovine, čime će direktno uticati na ubrzaniji ekonomski razvoj zemlje. Putem indikatora trgovinske konkurentnosti smo također dobili pozitivne rezultate, iako dosta slabe, jer za izračunavanje putem ovih indikatora je od velike važnosti ekonomija obima, dok je BiH sektor drvne industrije relativno mali. Izračuni i projekcije dohodovne elastičnosti potrošnje drvne mase nam pokazuju da će se dohodovna elastičnost u idućih nekoliko godina kretati između 1 i 2, pod uvjetom dosadašnjega rasta neto plata i bruto domaćeg proizvoda u BiH. Dobiveni rezultati imaju značaj za kreatore ekonomske politike u sektoru drvne industrije, a naši rezultati ukazuju na to da BiH treba poticati proizvodnju finalnih proizvoda iz drveta, obzirom da autohtona drvna masa ima svoje mjesto na svjetskom tržištu barem u tržišnim nišama koje nisu previše interesantne velikim industrijkim korporacijama, a koje mogu biti sasvim dovoljne za ekonomski učinkovitu i međunarodno konkurentnu proizvodnju namještaja u BiH.

DRVNA INDUSTRIJA BIH

Bosna i Hercegovina ima veoma dugu tradiciju u prerađivanju drveta. Kao nekadašnja republika ex Jugoslavije imala je najveći učinak u izvozu ove djelatnosti u odnosu na bivše republike. U periodu do rata postojalo je oko 180 aktivnih pogona u ovom sektoru. Ova grana privrede je obuhvatala sve pogone počev od primarne prerade (pilane), pa do najvećeg stepena finalne obrade drveta (proizvodnja masivnog namještaja i sl). Od ukupne industrijske proizvodnje ostvarivala je oko 10% učešća u izvozu, ili pretvoreno u

novčane pokazatelje vrijednost od 330 mio. Eura godišnje (prema drugim izvorima 220 mio.). Drvoprerađivačka industrija bila je organizovana preko dva državna društva: ŠIPAD i KRIVAJA. Na vrhuncu aktivnosti pomenutih preduzeća, krajem 80-tih, ista su imala učešće u izvozu oko 95% proizvoda od drveta. ŠIPAD je radio sa 45 tvornica i 83.000 zaposlenih. Ostvarivao je udio u izvozu od preko 220 mio. eura. KRIVAJA je imala 16.000 zaposlenih i ostvarivala obrt od 165 mio.eura. Učešće u izvozu joj

je bilo od 83 mio.eura. Oba preduzeća su imala inostrane firme ćerke, preko kojih su ostvarivale značajno tržišno učešće na ino tržištima. Najvažniji kupci bili su Balkan (25-30%), Italija, Austrija, Njemačka, Francuska i Rusija.

Naredna tabela (bazirana na ŠIPAD – ovim podacima i procjenama) pokazuje približnu strukturu drvne industrije u Bosni i Hercegovini prije rata. Posebno su nesigurni brojevi kada je u pitanju srpski dio zemlje.

Tabela 1. Procjena broja pogona drvne industrije u Bosni i Hercegovini prije rata

Produkt	Broj tvornica		
	RS	Federacija	Ukupno
Piljeno drvo	18	39	57
Furnir, šperploča	8	6	14
Celuloza I papir	2	1	3
Drvo za građu	17	6	23
Namještaj	15	35	50
Ostalo (stolarija, unutrašnja građa)	8	22	30
Ukupno	68	109	177

Izvor: Privredna/Gospodarska komora Federacije BiH, kordinator za drvnu industriju

Društveni proizvod drvne industrije u 1990. godini iznosio je 428.369 hiljada USD, u okviru čega je društveni proizvod rezane građe i ploča bio 104.140 hiljada USD, a finalnih proizvoda od drveta 324.229 hiljada USD.

Drvna industrija je u 1990.godini ostvarila narodni dohodak u iznosu od 366.108 hiljada USD ili 5% narodnog dohotka privrede SR Bosne i Hercegovine, od čega je narodni dohodak u proizvodnji rezane građe i ploča bio 85.475 hiljada USD, a u finalnoj

preradi drveta 280.633 hiljada USD.¹ Drvna industrija je učestvovala u izvozu sa 11%, a u broju zaposlenih sa 6%.

Međutim, tokom ratnih godina, a pogotovu od 1996. godine, pa i sada, sječa šumskog bogatstva se vršila ne racionalno, tako da je šumski fonda, sada daleko siromašniji nego u period prije 1992. godine. Za ilustraciju navedenog, dat ćemo podatke o izvršenoj sječi šuma u period vršenih istraživanja.

1 Selma Basagic, Značaj drvne industrije BiH, Sarajevo, juli 1996.godine

Tabela 2. Ostvarene sječe u periodu 2010-2015. godina

Vrsta drveta	G o d i n a					
	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Četinari	1,038,731	1,112,226	1,099,790	1,260,973	1,301,692	1,271,847
Lišćari	1,079,720	1,179,626	1,129,498	941,660	1,162,795	1,158,848
UKUPNO	2,118,451	2,291,852	2,229,288	2,202,633	2,464,487	2,430,695

Izvor: Zavod za statistiku Federacije BiH

Ako, u tom kontekstu posmatramo podatke o zemljištu pod šumama, prema istraživanjima vršenim u Federaciji Bosne i

Hercegovine tokom 2011 godine, učit ćemo sljedeće. Prema podacima, dobijenim, tokom tih istraživanja, šumski fond, na teritorij

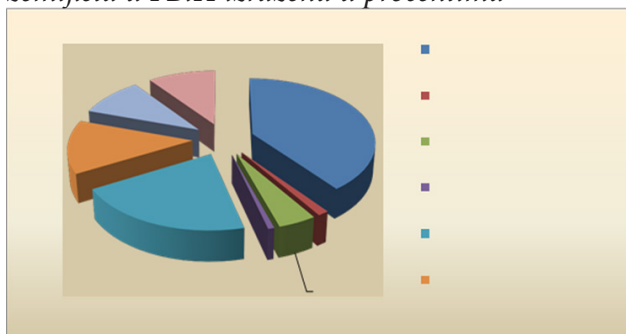
Federacije BiH prostirao se na površini od oko 1,519.977 ha, od čega su u državnom vlasništvu oko 1,244.000 ha ili 81,8%, a u privatnom vlasništvu 277.000 ha ili 18,20%. Kod ovog podatka treba napomenuti da posljednja inventura šuma koja je urađena 2011. godine pokazuje značajan porast udjela privatnih šuma, ali ćemo do objave rezultata inventure šuma, kao osnovu za analize šumarskog sektora, koristiti podatke iz Izvještaja o upravljanju šumama koje je uradila Federalna uprava za šumarstvo u 2012.godini².

Tabela 3. Struktura šuma i šumskog zemljišta u FBiH

Vegetacijski oblik	u ha	%
Visoke šume sa prirodnom obnovom	493991,7	39,7%
Visoke degradirane šume	15924,8	1,3%
Šumske kulture sa procjenjenom drvnom masom	54223,8	4,4%
Šumske kulture bez procjenjene drvene mase	8763,6	0,7%
Ukupno visoke šume	567.316,4	45,5
Izdanačke šume	257.094,8	20,6%
Ukupno šumsko zemljište	815.922,2	65,4%
Goleti pogodne za pošumljavanje	166.192,5	13,4%
Goleti nepogodne za pošumljavanje	122.246,9	9,8%
Ukupno šumsko zem. za upravljanje	1.113.998,6	89,4%
Minirane površine	125,190,1	10,1 %
Sveukupno	1.246.701,9	100,0%

2 Strategija razvoja drve industrije u FBiH za period 2016-2025 godine, Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Federacije Bosne i Hercegovine, juni 2018. godine

Grafikon 1. Struktura šuma i šumskog zemljišta u FBiH izražena u procentima

Izvor: Strategija razvoja drve industrije u FBiH za period 2016-2025 godine, Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Federacije Bosne i Hercegovine

UTICAJ DRVNE INDUSTRIJE NA INTEGRACIJSKE PROCESSE

Neizbježni procesi integracija i prisutna globalizacija tržišta proizvoda drvene industrije, ne može nikako mimoći tržište ovih proizvoda u BiH. Osnovni cilj svake definirane ekonomske, a samim tim i drvopredavačke politike je maksimiziranje profita proizvođača uz istovremenu dobrobit društva kao cjeline. Najbolji u teoretskom smislu - pokretač navedenih ciljeva je tržište i tržišne cijene, koje u praksi često imaju niz ograničenja koje nameće država svojom politikom u nedovoljnoj brizi na zaštiti šumskog bogatstva.

U nekim slučajevima - a redovno u sektoru drvene industrije, država se u velikoj mjeri upliće u djelovanje tržišta. Rezultat je prije svega u razvijenim državama - precjenjivanje vrijednosti šumskog bogatstva. Nasuprot tome pojedine države podcjenjuju vrijednost proizvodnje iz drvene mase, metoda koja se primjenjuje i u Bosni i Hercegovini. Ova dva slučaja su gotovo pravilo u praksi. Osim pojedinih iznimki u određenom vremenskom prirodu, kao npr; Novi Zeland u posljednje vrijeme nema puno slučajeva da se država nije miježala u ekonomsku politiku odnosno da je imala neutralan stav.

Razvijene države (naročito zemlje EU i Japan) u pravilu putem subvencija i izvoznih naknada precjenjuju vrijednosti proizvoda

iz sektora drvne industrije. Takva politika vuče sa sobom velike proračunske izdatke koji se u 2012. godini kreću na nivou EU- cca 55 milijarde €. Ovakva finansijska moć svakako doprinosi «prelijevanju» ove politike izvan granica EU -28, kad izvoznici subvencioniraju svoj izvoz, kako bi održali stara i osvojili nova tržišta. Također, uvode mjere uvoznih ograničenja i na taj način sprovode protekcionističku tržišno-cjenovnu politiku. Ako takvu politiku provodi više zemalja, to se odražava u niskim cijenama na svjetskom tržištu i povećanoj trgovinskoj napetosti među državama, što povremeno preraste čak i u trgovinske sporove. (OECD, 1987.). To je potaklo da su započeli pregovori oko međunarodne trgovine sa manje ograničenja u okviru GAT-a, koji je bio zaključen u 1994. godini te se nastavio u okviru Svjetske trgovinske organizacije (WTO), koje članice su i danas brojne zemlje u svijetu uključujući i neke zemlje nastale na teritoriju nekadašnje Jugoslavije (na primjer Slovenija i Hrvatska)³.

Jedan od ciljeva WTO jeste izbjegavanje navedenog protekcionističkog scenarija provedbom takve politike koja bi potakla proizvođače (primarna proizvodnja i prerada proizvoda iz drveta), da proizvode iskorištavajući maksimalno komparativne prednosti (države, regije...). Na taj način pozitivno djelovanje takve politike bi vrlo brzo osjetilo cijelo društvo.

Rezultati istraživanja imaju za cilj, dokazati, da su proizvodnja i trgovina, koja se uspostavi na osnovu tržišnih cijena i komparativnih prednosti (umjesto administrativno - institucionalno određenih) održava u smanjenju viškova ključnih drvo-prerađivačkih proizvoda, većem obimu trgovine i većem ukupnom privrednom rastu.

Znači odluke o drvo-prerađivačkoj politici i upotrebi proizvodnih potencijala bi se bar djelomično temeljile na iskustveno utvrđenim podacima komparativnih

prednosti, koji se također mijenjaju zbog promjena ekonomskog okruženja.

BiH sa svoja dva entiteta, koji su mjerodavni za kreiranje politike iskorištavanja šumskog bogatstva, i određenim komparativnim prednostima u proizvodnji i drvnoj industriji mora se vrlo brzo pozabaviti pitanjima konkurencije, komparativnih prednosti i konkurentnosti. Empirijskim putem je nebrojeno puta utvrđeno i kazano da BiH, ima komparativne prednosti u proizvodnji predmeta iz drveta.

Pitanje je da li će mali sektor drvne industrije u BiH moći opstati u nadolazećem globalnom valu i poslu koji obrće na svjetskom nivou nekoliko stotina milijardi \$. Pogotovu, kada se još uzme u obzir da je 01. februara 2017 godine stupio na snagu Sporazum o pridruživanju s EU, po kojem su ukinute sve carine na proizvode iz zemalja EU. Otvara se nužno drugo pitanje koje su tržišne niše gdje će glasovati namještaj, iz Bosne i Hercegovine, naći svoje mjesto u ovom velikom biznisu.

Pitanje konkurentnosti proizvodnje namještaja i drugih proizvoda iz drveta u BiH nameće se kao mogući pravac djelovanja na putu konkurentnosti ovoga sektora. Na osnovu dostupnih podataka, pokušat ćemo ispitati konkurentnost sektora drvne industrije Bosne i Hercegovine na međunarodnim tržištima, posebno na tržištu zemalja Evropske Unije.

Za potrebe pisanja ovog rada, osigurali smo 5 mjerila međunarodne konkurentnosti i zaštite:

- Trošak upotrebe domaćih resursa- Domestic Resource Costs (DRC)
- Omjer privatnog troška - Private Costs Ratio (PCR)
- Omjer neto društvenog troška i koristi- Social Cost Benefit Ratio (SCBR)
- Koeficijent nominalne zaštite- Nominal Protection Coefficient (NPC)
- Koeficijent efektivne stope zaštite - Effective Protection Ratio (EPR)⁴

³ Momir Nikolić (2010): Prerada drveta na pilanama, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

⁴ Wijkman, P.M. (2011). Fostering Deep and Comprehensive Free Trade Agreements for the Eastern Partners. Tallinn: Estonian Center of Easter Partnership. Preuzeto.

Zaprizvode iz drveta i namještaja, napravljena je također matrica za analiziranje politika (PAM - Policy Analysis Martrix), kako bi mogli uporediti prihode, troškove tržišnih inputa, troškove netržišnih inputa (domaći resursi- zemlja, drvena masa, radna sila i kapital), te profitabilnost (razlika između prihoda i ukupnih troškova) po privatnim (domaćim) i ekonomskim (društvenim) cijenama (Manke i Pearson, 1989.). Privatne cijene su cijene na tržištu BiH, a ekonomske cijene su objektivno procijenjene ravnotežne cijene tržišnih i netržišnih inputa. PAM procjenjuje aktualne neto koristi i neto koristi izražene oportunitetnim troškovima, a razlika među njima predstavlja transfere (-prijenose) drvo-prerađivačke politike koja je rezultat politika vlade.

Za sektor drvne industrije smo također izradili indikatore trgovinske konkurentnosti, jer se oni inače vrlo često koriste za ispitivanje konkurentnosti na nivou jednog ili skupine proizvoda. Ovi indikatori simuliraju konkurentnost na osnovu analize trgovine određenim proizvodom (namještaj), a ne direktno na analizama gibanja na domaćem tržištu. Prednost je u tome što se potražnja i ponuda simultano razmatraju, dok uporaba PAM matrice ne razmatra te međuovisnosti, ove dvije postavljene mjere nisu slične, pa treba izbjegavati prenatlažavanje ikakvog nesklada među njima.

Indikatori trgovinske konkurentnosti:⁵

- Indeks relativne izvozne prednosti (RXA) - Relative comparative export advantage
- Indeks relativne uvozne penetracije (RMP)- Relative import penetration index
- Indeks relativne trgovinske prednosti (RTA)- Relative trade advantage index

Konkurentnost je relativna mjera, zato indikatori temeljeni na apsolutnoj proizvodnji i tržišnom udjelu daju vrlo malo informacija o konkurentskoj poziciji

5 Vujović, D. (2005). Konkurentnost nacionalne privrede: neka empirijska i teorijska pitanja mjerenja institucionalne konkurentnosti. *Finansije*, broj 1-6, (7-36)

proizvoda, sektora ili podsektora. Mjerenjem međunarodne konkurentnosti bave se mnogi autori (vidi Balassa 1989., Scotti Vollrath 1992., Vollrath 1991.)⁶.

Uticaj materijalnih uslova i društvenih odnosa na razvoj organizacije šumarsva i prerade drveta

Uticaj naučno-tehničkog progresa i društvenih odnosa na razvoj organizacije proizvodnje i menadžmenta u šumarsvu i preradi drveta, za vrijeme austrougarske vladavine osvario se kroz usavršavanje sredstava za rad, korišćenje šuma i akumulaciju kapitala, promjene u svojinskim odnosima, teritorijalnoj i upravnoj podjeli.

Vlasnici iznalaze mogućnosti bržeg oplođivanja kapitala kroz primjenu mehanizovanih sredstava u primicanju, izvlačenju i prodaji drvnih proizvoda od panja do pilane, a odavde do krajnjeg potrošača odnosno korisnika. Upotrebom savremenih sredstava za rad dolazi do upotrebe kvalifikovane radne snage, tehničke podjele rada, razvijanja organizacije rada, poslovanja, upravljanja, kontrole i rukovođenja. Uvodi se novi oblik transporta šumskih sortimenata kao tehnološko-organizaciona cjelina u kojoj se transport obavlja uz upotrebu savremenih transportnih sredstava i radne snage odgovarajućeg profila. Posao se obavlja uz manje truda. Ovaj tehnološki proces rada ne trpi zastoje unutar i po pojedinim fazama rada. U organizacionoj jedinici transporta planira se korišćenje radne snage i sredstava prema obimu sječe i izrade sa jedne i potreba pilane za sirovinom od drveta sa druge strane.

Angažuju se rukovodioci u procesu rada u šumarsvu i preradi drveta, a time se stvara složenija organizacija upravljanja (menadžmenta) kapitalističkog preduzeća. Primjena rukovodioca na poslovima primjetna je u onim drvnoindustrijskim preduzećima u kojima je zastupljena

6 Citirano prema Lagumdžija, Z., Šain, Ž., Selimović, J., Kurtić, E., Mutap, Dž. i Kršo, M. (2009). *Kompetitivnost Bosne i Hercegovine i regiona jugoistočne evrope 2009-2010*. Sarajevo: MIT Centar, Ekonomski fakultet u Sarajevu.

savremena tehnika i tehnologija. Primjenom nove tehnologije dolazi do ubrzanog iskorišćavanja bosanskohercegovačkih šuma. Utvrđuju se novi načini i metodi rada. Veća koncentracija kapitala u proizvodnji i prodaji proizvoda od drveta razvija proizvodne snage šumarsva i prerade drveta stvarajući time mogućnost za njihovo dalje usavršavanje. Jednostavniji rad se pretvara u složeniji, a preduzeća šumarsva i prerade drveta u razvijenije organizaciono-menadžerske modele. Većina kapaciteta nastalih tokom austrougarskog perioda, orijentisalo se na spoljna tržišta. Njihova funkcija bila je da izvoze uglj, rude i drvenu građu provincije, bilo kao sirovine ili kao poluproizvode⁷. Prema Hrelji, industrije orijentisane na izvoz zapošljavale su 85,79% industrijske radne snage.

Moglo bi se dokazati, da je drvna industrija bila vodeći sektor privređivanja tog perioda u Bosni i Hercegovini, jer su za eksploataciju šumskog bogatstva trasirani i izgrađeni šumski putevi, kao i željeznička pruga uzanaog kolosjeka, čija je prevashodna namjena bila, transport drveta i preradevina od drveta. Dok su rudarstvo i proizvodnja metala, najvećim dijelom bili ograničeni na državna preduzeća, Zemaljska vlada je vodila izdašnu politikudugoročnih koncesija prema privatnim drvnim i drvoprerađivačkim preduzećima. Iz razloga, jer su joj hitno bile potrebne naknade za drvenu građu koje su plaćali.

Bosanskohercegovačke hrastove šume, eksploatisale su se tokom otomanskog perioda za duge (prečage za kace i burad), na bačvama koje su se najviše prodavale francuskim vinarima.

Prestanak rasta izvoza drvene građe 1904 – 1906. godine, nadalje je ono šro je u najvećoj mjeri usporilo industrijski ras u Bosni i Hercegovini. Opadanje izvoza hrastove građe, za bačve i stagnacija izvoza tesane građe, mogu se pripisati političkim miješanjima. Posebno onim, koji su dolazili

7 Kemal Hrelja (1974): Razvoj industrije u Bosni i Hercegovini do drugog svjetskog rata, AHOI, I Zagreb

iz Hrvatske – Slavonije, koja su doprinijela da Burijan 1904. godine, ne obnovi postojeće ugovore u Bosni.⁸

PREPORUKA ZA PROIZVODNJU

Razvojna strategija drvne industrije u privredi trebala bi biti trajno povećanje izvoza proizvoda od drveta, posebno sa većim stepenom obrade, u cilju smanjenja spoljnotrgovinskog deficita. Ključ uspjeha industrije namještaja je bio i ostao u izvozu. Da bi se uspjele moramo poznavati ino tržište, unapređivati proces proizvodnje kako bi se odgovorilo zahtjevima ino tražnje kroz dobar dizajn, površinsku obradu, fleksibilnu proizvodnju, međusobnu saradnju u cilju jačanja konkurentnosti kao i formiranje adekvatnog marketing miksa. Marketing miks nije moguć ako se sa današnjeg načina poslovanja (postoji proizvod, traži se kupac i prodaje po niskoj cijeni) ne pređe na intenzivnu proizvodnju baziranu na težnji da se maksimalno zadovolje želje (kupaca) inopotrošača. Kao što je poznato na potražnju namještaja utiče visina bruto domaćeg proizvoda, stambena izgradnja, demografski rast, kreditiranje prodaje namještaja pod povoljnim uslovima i dr. To su uglavnom opšti faktori, a posebno bitni su unutrašnji: dizajn, površinska obrada i kvalitet izrade proizvoda čime bi se postigla znatno veća cijena proizvoda i povećao obim prodaje. Iz navedenih podataka o spoljnotrgovinskoj razmjeni drvne industrije može se izvući zaključak da su postignuti pozitivni rezultati, a to je da finalna prerada zadnjih pet šest godina bilježi rast izvoza. Pored ovog pozitivnog pokazatelja moramo i dalje posebnu pažnju posvećivati izvozu finalnih proizvoda a posebno izvozu stolica, stolova, diječijeg namještaja od masiva, komadnog namještaja, drvne galanterije kao i opremanju objekata u saradnji sa građevinskom operativom koja izvodi

8 Begović Branislav (1972): Sedam decenija razvojnog puta industrije šibica u Bosni i Hercegovini u svjetlu arhivske građe, Narodni šumar, XXVI, Sarajevo

radove u inostranstvu.

Povratak na inostrana tržišta pri zadovoljavajućim iznosima je moguće samo inovacionim stvaranjem i modernim dizajnom. Kvalitet i kontrola kvaliteta gotovih proizvoda imaju ogroman značaj za izvoz proizvoda na ino tržište. Svaki ozbiljan proizvod koji se izvozi mora i morat će imati atest o kvalitetu. Zato su potrebne mjere, kojima bi se postojeći potencijali bolje iskoristili, a projekti za razvoj finansijski podržali. Pored državne pomoći (koordiniranja i spremnosti sredstava), treba olakšati pristup sredstvima EU i partnera sa zapada, tako da se partnerima omoguće mnogobrojne povlastice pri dolasku u BiH. Moramo obezbijediti da se u drvnjoj industriji ostvari maksimalna saradnja i kooperacija što bi doprinijelo ozbiljnijem povećanju konkurentnosti, smanjenim investicionim ulaganjima, povećanim korištenjem kapaciteta, povećanjem produktivnosti i boljim kvalitetom kroz specijalizaciju proizvodnje, smanjenje troškova a preko formiranja pojedinih klastera obezbijedila bi se međusobna podrška na ino tržištu a ne konkurencija.

Da bi se razvila konkurentnost mora se u preduzećima povećati produktivnost, sa posebnim naglaskom na unapređenje kvaliteta i jedinstvenih sposobnosti, umjesto konkurencije na bazi niskih cijena (nema konkurencije cijenama bliskoistočnih zemalja). Da bismo postali konkurentni moramo se brzo u tehnološkom smislu izjednačiti sa konkurencijom. Brži razvoj koče nedovoljno razvijena preduzetnička klima, kao i nedovršena transformacija države u servis preduzetnika i građana. Zajednički napredak zahtjeva: makroekonomsku stabilnost, otvorenost, efikasno finansijsko tržište, dugoročnu održivost rasta, obrazovanje, inovacije, fleksibilnost, infrastrukturu i informacionu povezanost.

Za obnavljanje i modernizovanje proizvodnje ne bi trebalo bježati od uticaja i ulaganja stranih partnera u ovaj sektor privrede. Na osnovu dobrih iskustava drugih privrednih

grana, takva ulaganja bi trebalo podsticati. Time bi se ubrzalo obnavljanje proizvodnje, osigurao tehnološki prosperitet proizvodnih pogona, kao i izvršilo povezivanje sa izgubljenim ino tržištem. Postojeće mogućnosti radnih mjesta, kao i proširivanje njihovog broja u sektoru ,treba efikasno iskoristiti putem uključivanja inostranog Know-how i kapitala. Sa tim u vezi, bosanska vlada treba osigurati pravne i privredne okvirne uslove, kao i stvaranje privredne prijatne klime. Ako govorimo o tehničkoj opremljenosti u drvnjoj industriji možemo reći da nije na zadovoljavajućem nivou. Ako posmatramo pilane možemo reći da su im kapaciteti višestruko veći od raspoloživih sirovina, ali su isti usitnjeni sa zastarjelom opremom, a za preradu tanke oblovine i tehničke cjepanice, tehnologije kod nas i ne postoje. Kod proizvodnje namještaja od masiva imamo opremljenost kao ograničavajući faktor razvoja koji je posebno izražen u opremi za površinsku obradu drveta. Jedino možemo biti donekle zadovoljni sa tehnološkom opremljenošću i tehnologijom u proizvodnji pločastog namještaja. Kod razvoja novih i modernizacije postojećih fabrika trebalo bi se orijentisati na najnoviju tehnologiju i savremene mašine koje obezbjeđuju fleksibilnu, kvalitetnu i produktivnu proizvodnju. Razvijeni svijet je u velikoj mjeri prešao na upotrebu kompjuterski upravljanih mašina CNC (Computer Numerical Control) koje brzo mijenjaju alate i ne trebaju šablone. Uz to ove su mašine znatno produktivnije i neuporedivo preciznije (bolji kvalitet). Na drugoj strani rukovaoci ovih mašina moraju imati odgovarajuće stručno obrazovanje i obuku koja je u BiH za sada upitna (trenutno tu vrstu obuke obavljaju specijalizovani servisi iz inostranstva). Posebnu pažnju treba posvetiti stručnosti i znanju kao i praktičnoj primjeni znanja i vještina koji se steknu prilikom školovanja. Informaciono komunikacijska tehnologija je najvažnija infrastruktura 21. vijeka I zajedno sa obrazovanjem postaje najveći faktor rasta i prosperiteta. Obrazovanje ima jak uticaj na privredni rast, a u drvnjoj industriji BiH radi

manje od 2% visokoobrazovanih ljudi i time znatno zaostaje za razvijenim zemljama.

Pored CNC mašina, na povećanje fleksibilnosti utiče primjena JIT (Just in Time) sistema i modularnih konstrukcija proizvoda. Primjenom modularnosti i standardizacije, kada se isti dijelovi ugrađuju u više srodnih proizvoda, moguće je postići određeni stepen fleksibilnosti i u serijskoj proizvodnji, jer se ti dijelovi rade u većim serijama i ugrađuju u različite proizvode. To je moguće ostvariti kod proizvodnje stolica, kao i kod korpurnog i tapaciranog namještaja.

Tokom istraživanja od strane više drvoprerađivača u BiH istaknuta je potreba orijentacije na izgradnju manjih i srednjih pogona sa 20-50 zaposlenih, kao što je to slučaj sa velikim brojem tvornica u Italiji, Francuskoj i Njemačkoj. Takođe, u stalnom porastu je pojava da vodeće firme drvne industrije u BiH sve češće angažuju male i specijalizovane tvornice sa 10-20 radnika u svojoj neposrednoj blizini kao kooperante za one proizvodne programe na primjeru kojih ne postoji ekonomska opravdanost da ih posjeduju u okviru vlastitih kapaciteta. Navedena tvrdnja predstavlja zaostavštinu iz prethodnog perioda kada su velike firme posjedovale kapacitete za sve i svašta, što ih je spriječavalo da se u potpunosti specijaliziraju za one djelatnosti koje su u njihovom slučaju najprofitabilnije. Mogućnost organizovanja više manjih proizvođača da kroz međusobnu kooperaciju ponude jedan komplikovaniji proizvod od drveta na čijoj bi izradi bili angažovani svi pojedinačno izrađujući pojedinačne pozicije iz finalnog sklopa, predstavlja značajnu mogućnost u nastojanju da se poboljša konkurentnost.

Drvoprerađivački industrijski sektor u BiH ima potrebu za velikim količinama niza materijala, opreme, dijelova i drugih sredstava, što treba iskoristiti za razvoj drugih pratećih grana kao što je proizvodnja repromaterijala za drvoprerađu. Dovoljno je pogledati da se svi od materijala kao što su: iverice, boje, lakovi, okovi, brusni papiri, ljepila, ogledala, štofovi, koža, plastika u

najvećoj mjeri su inostranog porijekla i uvoze se izvan BiH. Iverica je osnovni materijal za proizvodnju pločastog namještaja, koja je uspješno zamijenila znatno skuplju panel-plocu. Do 1992. godine u BiH su postojale četiri tvornice iverice (Sanski Most, Sokolac, Bosanska Krupa i Glamoč), pošto sada ni jedna od njih ne radi, iverica se uvozi iz Hrvatske, Slovenije, Mađarske i iz drugih država iz bližeg okruženja. BiH ima velike komparativne prednosti za proizvodnju ploča od usitnjenog drveta i zbog toga država treba tu proizvodnju preferirati i pomagati.

Upoređenju sa vodećim evropskim državama u preradi drveta i proizvodnji namještaja u BiH je nedovoljno razvijena i upotreba drvenog ostatka. Ovaj ostatak (otpad) se može koristiti u proizvodnji celuloze i ploča, kao i resurs za proizvodnju biološkog goriva kao što su: paleti, briketi i dr. U području proizvodnje furnira potrebno je poboljšati opremljenost kapaciteta sa presama koje bi omogućile da se kapaciteti modernizuju za izradu furnira i šperploča za proizvodnju tapaciranog namještaja i sastavnih dijelova za stolice, za izradu furnira za namještaj od iverice, za različite vrste drvene ambalaže i dr.

ZAKLJUČAK

Jedna od vodećih industrija u Bosni i Hercegovini jeste drvo-prerađivačka industrija koja posjeduje dugogodišnju tradiciju kao i prirodna bogastva koja kreiraju pozitivne uslove za razvoj i napredak. Ipak, prema rezultatima istraživanja, koja su provedene za potrebe ovog rada, drvna industrija BiH u ovom trenutku ostvaruje samo trideset posto prijeratne proizvodnje u ovom sektoru.

Naime, posljednjih godina kod sve većeg broja proizvođača pojavio se trend snižavanja cijena sa ciljem uspješne borbe sa konkurencijom unutar države. Snižavanje cijena bez inoviranja u neki od drugih segmenata proizvodnog procesa neminovno dovodi do snižavanja kvalitete robe. Ovakva politika dovodi do povećavanja direktne

konkurentnosti između kompanija čime se smanjuju nastojanja za međusobnom saradnjom kao i smanjenja vrijednosti 'brenda države' kakvim ga vidi međunarodno tržište. Takozvani 'brend države' u određenoj industriji koji se kreira vremenom diktira cjelokupan razvoj iste.

Nažalost, iskustva privrednika pokazuju da se u kreiranje pozitivnog državnog brenda trenutno ne ulaže dovoljno napora niti se vrši razvoj svijesti o važnosti istog. Ipak, postoje određena nastojanja da se unaprijedi prezentacija BiH kompanija iz oblasti drvne industrije, na međunarodnom tržištu. Jedan od primjera jeste Projekat 'Katalog drvne industrije BiH' kreiran 2014, a finansiran od strane USAID te realizovan kroz tijelo Vanjskotrgovinske komore BiH. U katalogu su kroz profesionalan dizajn opisno i slikovno prikazane osnovne mogućnosti dvadeset kompanija. Prednosti ovog projekta su kvalitetan dizajn i kvalitetna izrada koje tržištu zainteresovanom za poslovnu saradnju sa BiH stavlja snažan promotivni materijal koji daje osnovne informacije i prijedlog kompanija za saradnju. Nedostaci su upravo ograničen broj kompanija koje katalog obuhvata, otežana distribucija kako fizička tako i elektronska te potrebna visoka sredstva za printanje. Ovaj projekat ne koristi internet platformu koja je u današnje vrijeme globalizacije predstavlja jedan od najboljih alata marketinga.

Pregled postojećeg stanja, u drvo-prerađivačkoj industriji u BiH ukazuje da ne postoji adekvatan sistem koji gradi državni brend i prepoznatljivost BiH proizvođača na međunarodnom tržištu. Trud koji se ulaže u tom segmentu proizilazi iz napora pojedinačnih kompanija ili pojedinaca. Sa druge strane, istraživanja su pokazala da je inoviranje neophodno za rast i osiguranje uspješnog razvoja kompanija. Obzirom na karakterističnu situaciju BiH kada je u pitanju drvo-prerađivačka industrija te proizvodnja namještaja bitno je staviti naglasak na unaprjeđenje pojedinačnog upravljanja kompanijama i zajedničkog izlaska na međunarodno tržište.

Drvena industrija u BiH predstavlja vrlo bitan dio privrede, budući da obezbjeđuje sredstva za život značajnom broju stanovnika u ruralnim, ali i urbanim sredinama. Znatno dio radne snage u ruralnim područjima je vezan za šumarstvo, i kao takav igra vrlo bitnu ulogu u životima ljudi iz tih predjela. U poređenju s drugim sektorima, drvena industrija se vrlo sporo oporavlja nakon završetka ratnih djelovanja. Generalno, šumarstvo u BiH odlikuje se malim i podijeljenim dobrima, na planinskim dijelovima zemlje, na kojima su šume i najzastupljenije, se koristi loša tehnička oprema (uglavnom su u upotrebi stare predratne tehnologije), agrarni inputi se slabo koriste, te zbog svega navedenog može da se procijeni da trenutni uticaji sječe šumskih sortimenata na životnu sredinu nisu posebno štetni. Međutim, zbir šumsko-okolinskih podataka u zemlji je trenutno vrlo loš. Ne postoje zvanični podaci o sječi šumskog bogatstva, korišćenim materijalno-tehničkim sredstvima, ekološkoj efikasnosti i korišćenju energije, kao ni drugi podaci o životnoj sredini vezani za šumarstvo, zbog čega je teško da se ocijeni stvarni uticaj zasađivanje novih sadnica na životnu sredinu.

LITERATURA

- [1] Begović Branislav (1972): Sedam decenija razvojnog puta industrije šibica u Bosni i Hercegovini u svjetlu arhivske građe, Narodni šumar, XXVI, Sarajevo
- [2] Boyer, R. (2004). The Future of Economic Growth. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- [3] Bezić, H. & Biljan, N. (2008). Metode izračuna izvozne konkurentnosti. Preuzeto 25.04.2017. godine sa www.airsoft-cro.com/tnrb.
- [4] Čaušević, F. i dr.(2006). Foreign trade policy and trade balance of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: Ekonomski institut Sarajevo.
- [5] Dragičević, M. (2009). Analiza konkurentnosti suvremenih ekonomija, prezentacija autora. Zagreb: Ekonomski

- fakultet u Zagrebu.
- [6] Domazet, A. (2007). Poslovna konkurentnost u BiH: Indeks poslovne konkurentnosti - BCI, prezentacija autora. Sarajevo: MIT Centar, Ekonomski fakultet u Sarajevu.
- [7] Domazet, A. (2006). Strategija promocije izvoza. Sarajevo: Ekonomski institut Sarajevo.
- [8] Džombić, J.I. (2010). Ekonomski odnosi Bosne i Hercegovine sa inostranstvom. Banjaluka: Univerzitet za poslovni inženjering i menadžmet Banja Luka.
- [9] Hadžiahmetović, A. (2011). Ekonomija evropske unije. Sarajevo: Sarajevo University Press.
- [10] Halebić, J. (2011). Uloga i značaj ekonomskih institucija u ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine. Zenica: Ekonomski fakultet Zenica.
- [11] Hansen, J.D. (2001). European Integration - an economic perspective. Oxford: Oxford University Press.
- [12] Kurtović, H. (2008). Globalizacijski procesi u svijetu i njihov utjecaj na ekonomsku politiku Bosne i Hercegovine. U Zbornik radova/Naučno-stručni skup „Identitet i globalizacija“. Zenica: Univerzitet u Zenici.
- [13] Lagumdžija, Z., Šain, Ž., Selimović, J., Kurtić, E., Mutap, Dž. i Kršo, M. (2009). Kompetitivnost Bosne i Hercegovine i regiona jugoistočne evrope 2009-2010. Sarajevo: MIT Centar, Ekonomski fakultet u Sarajevu.
- [14] Lazarevic, M. (2006): Uloga menadžmenta u kreiranju konkurentske prednosti na svetskom trzistu, Institut ekonomskih nauka, Beograd, Rad je dio istraživanja na projektu “Ekonomске analize i prognoze”, broj 149038, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Srbije, Beograd
- [15] Lazibat, T.; Zakarija, M. (2004): Kvaliteta u funkciji povećanja konkurentnosti (2004), Zbornik radova sa 5-te Hrvatske konferencije o kvaliteti, „Kvaliteta i konkurentnost”, Sibenik 17-18. tnaaj 2004, ISSN 1334-7853, Hrvatsko drustvo za kvalitetu HDK,
- [16] Medić, Đ. (2009, 05.06). Konceptije i politike globalizacije: komparativna analiza i osvrt na BiH i Hrvatsku, prezentacija autora. Tuzla: Ekonomski fakultet u Tuzli.
- [17] Momir Nikolić (2010): Prerada drveta na pilanama, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- [18] Halid Kurtović i Kadrija Hodžić (2010); Ekonomske osnove države i prava, Pravni fakultet Univerziteta u Zenici
- [19] Rizvanović Edin (2005); Državna pomoć u zemljama Evropske unije, iskustva za Bosnu i Hercegovinu, štamparija Fojnica, Fojnica
- [20] Semiha Repak i dr. (2017): Osnove ekonomske nauke, Fakultet za menadžment i poslovnu ekonomiju Univerziteta u Travniku
- [21] Vujović, D. (2005). Konkurentnost nacionalne privrede: neka empirijska i teorijska pitanja mjerenja institucionalne konkurentnosti. Finansije, broj 1-6, (7-36).
- [22] Wijkman, P.M. (2011). Fostering Deep and Comprehensive Free Trade Agreements for the Eastern Partners. Tallinn: Estonian Center of Easter Partnership. Preuzeto.
- [23] Zrilić, N. (2005). Ekonomski izazovi za Bosnu i Hercegovinu na putu učlanjenja u Evropsku Uniju. Program podrške istraživanjima u ublasti javni politika: Makroekonomski aspekti pridruživanja BiH EU
- [24] Strategija razvoja drve industrije u FBiH za period 2016-2025 godine, Federalno ministarstvo energije, rudarstva i industrije, Federacije Bosne i Hercegovine, juni 2018. godine.